

(ה) 'ספר השחור' של יהודי ברית-המועצות

ספר עדויות ומסמכים (קטעי יומנים, תיאורים ומכתבים) על פשעי הנאצים, בעיקר מאת ניצולים יהודים ועדי ראייה לא יהודים. הוא מתייחס, ככתוב בכותרת המשנה שלו: 'לרצח הנפשע והטוטלי של היהודים בידי הכובשים הגרמנים הפשיסטים באזורים הכבושים זמנית בברית-המועצות ובמחנות ההשמדה בפולין בימי המלחמה בשנים 1941-1945'. את הסה"ש הכינו הסופרים היהודים הסובייטים הנודעים איליה יארנבורג וואסילי גרוסמן, על סמך עדויות ותעודות, והשתתפו בו סופרים ומשוררים סובייטים, יהודים ולא יהודים.

רעיון הספר עלה אצל ארנורג כבר ב-1943, ועד סוף 1944 הושלמה הכנת הנוסח הראשון שלו. קטעים ממנו התפרסמו אז בשני הקבצים 'מערדער פון פעלקער' ('רצח עמים') בעריכת ארנבורג. בראשית 1945 הועבר כתב-היד ל'ועד היהודי האנטי-פשיסטי', על-פי הוראת איש הוועד שלמה לזובסקי, ונעשו בו תיקונים ושיפוצים. ב-1946 נשלחו עותקים של כתב-היד לארצות-הברית, לרומניה ולארץ-ישראל. בארצות-הברית נכללו קטעים מכתב-היד ב'ספר שחור' (באנגלית), שכלל את השמדת היהודים בכול אירופה. ברומניה פורסם ב-1946 חלק א של כתב-היד 'Cartea Neagra'. בברית-המועצות הודפס הספר, לדברי ארנבורג, בהוצאת 'דער עמעס', אך בזמן חיסול ה'ועד היהודי האנטי-פשיסטי' ב-1948 הושמדה כול המהדורה, ובכלל זה כתב-היד.

את עותק כתב-היד שהגיע לישראל, שבו חסר הפרק על ליטה, מסר ב-1965 ל'יד-ושם' שלמה צירולניקוב, מפעילי 'ליגה וי' (ארגון לידידות עם ברית-המועצות שפעל בארץ בימי מלחמת-העולם השנייה), שהוכן ועובד בידי חיה ליפשיץ ומרק קיפניס, וראה אור ב-1980 ברוסית (ירושלים), ב-1981 – באנגלית (ארצות-הברית), ב-1984 ביידיש (ישראל); במהדורה זאת שחזרו המעבדים את הפרק על ליטה), והוא עומד להופיע בעברית. באוסף ארנבורג שבארכיון 'יד ושם' שנפתח לציבור ב-1987 מצוי כתב-יד כמעט שלם של ה'ספר השחור'.